

دانشگاه قرآن و حدیث
پردیس تهران

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان پایان نامه

حقوق و احکام جهانگردی (توریسم) در اسلام

استاد راهنما

حجة الاسلام و المسلمین دکتر محمد بهرامی خوشکار

استاد مشاور

حجة الاسلام دکتر مرتضی چیت ساریان

دانشجو

نسبیه مؤدب

ماه و سال دفاع

مهر ۹۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۳۴۰

دانشگاه قرآن و حدیث
پریس تهران

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته الهیات و معارف اسلامی

گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان پایان نامه

حقوق و احکام جهانگردی (توریسم) در اسلام

استاد راهنما

حجة الاسلام و المسلمین دکتر محمد بهرامی خوشکار

استاد مشاور

حجة الاسلام و المسلمین دکتر مرتضی چیت سازیان

دانشجو

نسبیه مؤدب

ماه و سال دفاع

مهر ۹۱

تمامی حقوق این اثر متعلق به دانشگاه قرآن و حدیث است.

تقدیر و تشکر

الحمد لله رب العالمين و الشکر له و الثناء

از تمام کسانی که در انجام این طرح به هر نحو مرا یاری نمودند صمیمانه سپاسگزاری
می کنم.

با احترام

تقدیم به اولیاء معصوم الهی بخصوص امام جعفر بن محمد الصادق علیه السلام مؤسس
فقه شیعه

و امام زمانم عجل الله فرجه که منتظریم بیاید تا خاک قدمش را کحل بصر کنیم...

إن شاء الله

و سپس این حاصل ناچیز زحماتم را به محضر رهبرم امام خامنه ای مد ظله العالی
و به پاس محبت‌های پدر و مادر و خواهرانم به آنان تقدیم می نمایم.

چکیده

جهانگردی موضوعی جدید با پیشینه تاریخی است که به طور منظم و چند بعدی مورد توجه صاحب نظران، دولت‌ها به طور عملی مورد استقبال اقشار مختلف مردم قرار گرفته است و چون هر امر دیگری در دین مبین اسلام دارای احکام و قواعد و حقوقی برای اشخاص مرتبط با آن است. هدف از این تحقیق ارائه مدون و طبقه‌بندی شده این قواعد و احکام می‌باشد. تحقیق حاضر به طور کلی و گذرا به خود موضوع جهانگردی و سپس به طور خاص و مشخص به رویکرد اسلام به این امر از نقطه نظر احکام و حقوق در این باره می‌پردازد. در این زمینه از منابع علمی و نرم‌افزاری و کتب حدیث، کتب راجع به جهانگردی و تحلیل‌های شخصی سود جسته‌ایم.

ابتدا به کلیات امر جهانگردی و پیدایش واژه جهانگردی و کاربردهای امروزی آن و سپس به جزئیات دینی (اسلامی) آن و بررسی آن در قرآن، سنت و سیره معصومین علیهم‌السلام و حکم عقل و شیوه عقلا پرداختیم و در نهایت به این نتیجه رسیدیم که جهانگردی در اسلام به شرط رعایت اخلاق و عدم ترتیب مفسده، نه تنها معتبر بلکه مورد سفارش اکید دین مقدس اسلام قرار گرفته است.

نیز احکام پنجگانه سفرها را نقل نموده و از آداب و توصیه‌ها در مورد سفر و رفتار با همسفران و مسافران سخن رانده‌ایم. به این موضوع پی بردیم که رویکردها در قبال مسأله جهانگردی باید این باشد که از آن بتوانیم به سود فرهنگ غنی اسلام و تبلیغ آن بهره جوییم نه منبع درآمد اقتصادی، اگر چه تا مدتی نه تنها سودی عایدمان نشود؛ بلکه متضرر شویم. زیرا فرهنگ در اولویت بالاتری از اقتصاد برای ما قرار دارد. پس از این رهگذر در پی اصلاح جامعه جهانی و معرفی اسلام و ارزش‌های متعالی آن به مردمان گوناگون و نشان دادن حسن اخلاق اسلامی در هر زمینه، بخصوص پذیرایی کریمانه و مدارا در رابطه با دیگران خواهیم بود.

کلیدواژه‌ها: جهانگردی، توریسم، گردشگری، مسافر، جهانگرد، توریست، گردشگر، سفر، مسافرت، حقوق و

احکام

فهرست

صفحه	عنوان
۱۱	فصل اول کلیاتی درباره جهانگردی یا توریسم.....
۱۲	۱/۱ کلیات.....
۱۲	۱/۱/۱ بیان مسأله و مقدمه.....
۱۶	۱/۱/۲ اهمیت و ضرورت.....
۱۶	۱/۱/۳ سوالات تحقیق.....
۱۶	۱/۱/۴ فرضیات تحقیق.....
۱۷	۱/۱/۵ چارچوب نظری تحقیق.....
۱۷	۱/۲ مفهوم جهانگردی یا توریسم.....
۱۷	۱/۲/۱ جهانگردی چیست؟.....
۲۰	۱/۲/۲ تاریخچه مسافرت و گردشگری.....
۲۴	۱/۲/۳ انواع جهانگردی (توریسم).....
۳۲	۱/۲/۴ سازمان‌های ملی و بین‌المللی جهانگردی و توریسم.....
۳۹	۱/۲/۵ آثار جهانگردی.....
۴۵	۱/۲/۶ بینش‌های اسلامی در مورد جهانگردی.....
۴۵	۱/۳ مسائل مرتبط با امر جهانگردی یا توریسم.....
۴۵	۱/۳/۱ توجیهات (توجیهات درباره جهانگردی یا توریسم در ایران).....
۴۸	۱/۳/۲ تشکیلات.....
۴۹	۱/۳/۳ موانع و مشکلات.....
۴۹	۱/۳/۴ امور کارگزاری.....
۴۹	۱/۳/۵ سازماندهی جهانگردی با نگرش نظام‌گرا یا تنظیم ابعاد مختلف جهانگردی (توریسم).....
۵۰	۱/۳/۶ نمای کلی چارچوب‌های متدولوژیک بررسی مسائل جهانگردی در ایران معاصر.....
۵۲	فصل دوم حقوق و احکام توریست یا جهانگرد در اسلام.....
۵۳	۲/۱ احکام جهانگردی.....
۵۳	۲/۱/۱ سفرهای واجب.....
۵۳	۲/۱/۲ سفرهای مستحب.....
۵۴	۲/۱/۳ سفرهای حرام.....

۵۴سفرهای مکروه	۲/۱/۴
۵۴سفرهای مباح	۲/۱/۵
۵۴	۲/متدولوژی اسلامی و جهانگردی
۵۵(توریسم) در اسلام(فقه شیعه)	۲/۲/۱
۱۰۵	۲/۲/۲ احکام جهانگردی (توریسم) در اسلام
۱۱۷	۲/۲/۳ مستحبات یا آداب سفر در اسلام
۱۵۱	۲/۲/۴ انتخاب همسفر
۱۶۶	فصل سوم نگاهی به قابلیت‌های جهانگردی در ایران
۱۶۶	۳/۱ آزمینه‌ها و توان‌های ایران در جذب توریست، در یک نگاه
۱۶۶	۳/۱/۱ آزمینه‌های جغرافیایی و طبیعی
۱۶۷	۳/۱/۲ آزمینه‌های انسانی
۱۶۹	۳/۲ جهان‌گردی معنوی (جهانگردی در راستای تبلیغ و معرفی مهدویت)
۱۷۲	۳/۳ راهکارهای طرح جهانگردی منجی‌شناسی
۱۷۲	۳/۳/۱ تبلیغات
۱۷۲	۳/۳/۲ برگزاری همایش
۱۷۲	۳/۳/۳ تعامل با سازمان‌های جهانی جهانگردی
۱۷۳	۳/۳/۴ برگزاری مسابقات جهانی
۱۷۳	۳/۳/۵ حمایت از طرح‌های ویژه
۱۷۳	۳/۴ اشاعه جهانگردی منجی‌شناسی در ایران
۱۷۳	۳/۴/۱ ایران‌گردی معنوی
۱۷۴	۳/۴/۲ جهانگردی مجازی
۱۷۴	۳/۴/۳ ارائه مفاهیم مهدویت به مسافران
۱۷۴	۳/۵ آثار جهانگردی منجی‌شناسی
۱۷۵	۳/۶ مهم‌ترین آثار و فوائد جهانگردی منجی‌شناسی
۱۷۵	۳/۶/۱ انتقال مفاهیم مهدویت
۱۷۵	۳/۶/۲ خنثی شدن توطئه‌های علیه مهدویت
۱۷۶	۳/۶/۳ آزمینه‌سازی ظهور
۲۳۴	۳/۷ جهانگردی در حکومت حضرت ولی عصر
۲۳۴	۳/۷/۱ گسترش کمی و کیفی جهانگردی
۲۳۴	۳/۷/۲ امنیت و جهانگردی

۳۳۶ ۳/۷/۳ رفاه و جهانگردی
۳۳۶ ۳/۷/۴ علم و جهانگردی
۱۷۶ ۳/۸ قوانین مرتبط با جهانگردی در ایران
۱۸۶ فصل چهارم جهانگردی (توریسم) در فقه اسلامی
۱۸۷ ۴/۱ نگاه کلی به انواع آیات وحی در زمینه «سیر در زمین» یا جهانگردی و توریسم
۱۸۷ ۴/۱/۱ فراخوانی
۱۸۸ ۴/۱/۲ نشانه ایمان
۱۸۸ ۴/۱/۳ الگوها و مصادیق
۱۸۸ ۴/۱/۴ احکام ابن‌السیل و مسافر
۱۸۹ ۴/۱/۵ اهداف و انگیزش جهان‌گردی
۱۹۱ ۴/۲ انواع دور شدن از وطن در اسلام
۱۹۱ ۴/۲/۱ سفر
۱۹۲ ۴/۲/۲ سیر
۱۹۲ ۴/۲/۳ هجرت
۱۹۳ ۴/۲/۴ نفر
۱۹۴ ۴/۳ جهانگردی در کتاب (قرآن)
۱۹۴ ۴/۳/۱ آیات با مشتقات امری یا تحریضی «سیر»
۲۰۴ ۴/۳/۲ آیات دعوت غیر مستقیم به «سیر فی الأرض»
۲۱۱ ۴/۳/۳ بررسی مفاهیم سیر و سیاحت در قرآن مجید و درک منظور از امر به سیر در زمین
۲۱۶ ۴/۴ مبانی جهانگردی (توریسم) در سنت
۲۱۷ ۴/۴/۱ احادیث در سفارش سفر
۲۲۱ ۴/۴/۲ بینش‌های اسلامی در مورد جهانگردی به طور خلاصه و نموداری
۲۲۲ ۴/۴/۳ فقهای جهانگرد
۲۲۴ ۴/۴/۴ اهمیت سفر از دیدگاه مرحوم علامه امینی
۲۲۶ فصل پنجم مشروعیت درآمدهای جهانگردی
۲۲۷ ۵/۱ درآمد‌های جهانگردی به چه قیمتی؟!
۲۲۹ ۵/۲ درآمد‌های توریستی، مشروع یا نامشروع؟
۲۳۸ ۵/۳ جایگاه جهانگردی در دولت امام مهدی
۲۳۸ ۵/۳/۱ احیای جهانگردی قرآنی
۲۳۹ ۵/۳/۲ جهانگردی امام برای رفع مشکلات

۲۴۰	۵/۳/۳ یاران جهانگرد
۲۴۰	۵/۳/۴ رشد و پایداری
۲۴۰	۵/۴ رسال جهانگردان ایرانی به اقصی نقاط جهان
۲۴۲	فصل ششم
۲۴۲	نتایج و پیشنهادات
۲۴۴	منابع

فصل اول

کلیاتی درباره جهانگردی یا توریسم

۱/۱ کلیات

در اینجا کلیاتی درباره موضوع جهانگردی و بخصوص موضوع تحقیق حاضر بیان می‌داریم.

۱/۱/۱ بیان مسأله و مقدمه

اسلام برای هر موضوعی که بشر به آن نیاز دارد نظر و برنامه جامع دارد. حال بسته به اهمیت موضوع ممکن است برنامه به طور مفصل و مکرر در قرآن ذکر شده باشد. (مانند مصادیق شرک و کفر) و یا بصورت مجمل ذکر شود. (مانند حرمت خوردن خون) یا تکلیف آن در احادیث و سنت و سیره معصومین علیهم‌السلام مشخص شده باشد (مانند احکام نماز و ...). موضوع جهانگردی (توریسم) و حقوق و احکام مربوط به آن که در قرآن با صیغه های امر ریشه «سیر» آمده و واضح است که هرگونه سیاست و جهت‌گیری دینی در این باره باید با صیغه الهی باشد از موضوع فوق‌الذکر مستثنی نیست. در این تحقیق تلاش شده تا احکام مربوط به جزئیات و ابعاد مختلف موضوع جهانگردی یا توریسم در اسلام با استفاده از متون فقهی و نظرات فقها مشخص گردد و رویکرد پیشنهادی در قبال این امر مطرح گشته است.

در این تحقیق ابتدا شرح مختصری را از کلیات جهانگردی یا توریسم همچون تعریف آن، دانش‌های مرتبط با آن که در مطالعات جهانگردی لحاظ شده و در واقع ابعاد مختلف این موضوع را تشکیل می‌دهند واژه‌های معادل قدیمی و امروزی جهانگردی و همینطور الفاظ به کار رفته در شریعت از جمله در کتاب الله مجید و احادیث که به این معنا دلالت دارند، انواع تقسیم‌بندی‌ها و اقسام جهانگردی یا توریسم، فقهای مسلمان اهل گردش در زمین و ذکر اهمیت سفر و گردش و آثار و فواید آن و سخنانی از بزرگان در این باب، اشعار سروده شده دال بر اهمیت و نیکویی این امر در اعصار قدیم و معاصر و بالاخره توضیحاتی در رابطه با اینکه مفهوم جهانگردی از گذشته تا کنون چه تاریخچه‌هایی را طی نموده و چه تفاوت‌هایی پیدا کرده است، بیان نمودیم.

دانستیم که جهانگردی که در بادی امری نیکو با اهداف و نیات متعالی متصور است، به لحاظ هدف از سفر دارای چه انواعی است و کدام انواع و با چه شرایطی مورد اجازه و پذیرش اسلام و مورد حمایت آن می‌باشد. مثلاً آنکه سفر غیر واجب بی‌اذن والدین برای فرزند یا بی‌اذن زوج برای زوجه حرام و گناه است.

در مقالات یا تحقیق‌هایی که قبلاً در این باره صورت گرفته، تمام این موارد به طور مبسوط مورد بحث قرار گرفته‌اند و به همین دلیل با عدم تکرار آنها و با گذر از مسائل پیش گفته، به موضوع اصلی طرح تحقیق یعنی دستورات و آیین‌های فقهی کلی و جزئی مربوط به آداب سفر و رویکردها نسبت به انواع مسافران و وظایف و روش‌های برخورد با جهانگردان (از همسفر و مهمان خارجی) و حقوق آنان در موقعیت گردش و توریستی و اماکن پذیرای آنان پرداختیم. اکنون در فصل نتایج و پیشنهادات می‌خواهیم با جمع‌بندی و پردازش اطلاعات حاصل شده در این باره، مختصر نتایج را از نظر گذراننده سپس با ارائه ایده‌ها و پیشنهاداتی در زمینه رشد و توسعه جهانگردی و فرهنگ آن به این بحث خاتمه دهیم.

جهانگردی یا توریسم که در گذشته با عناوین سیاحت و سفر و جلای وطن و ... و امروزه با عنوان گردشگری تقریباً هم معناست به فعالیت‌های افرادی گفته می‌شود که برای استراحت، کار و دلایل دیگر به خارج از محیط زندگی خویش سفر کرده و کمتر از یک سال در آن اقامت نمایند و جهانگرد طبق تعاریف سازمان جهانی جهانگردی کسی است که حداقل یک شب در یک اقامتگاه عمومی یا خصوصی در محل مورد نظر (خارج از محیط زندگی خویش) به سر برد.

جهانگردی براساس فاکتورهای مختلف و از ابعاد گوناگون در اقسام و انواعی طبقه‌بندی می‌شود.

جهانگردی موضوعی است چند بعدی و دانش‌های آن، انواعی از دانش‌های انسانی و ... است.

جهانگردی در قرآن با عبارت «سیر فی الأرض» شناخته می‌شود و در روایات، بیشتر از مشتقات «سافر» برای این منظور استفاده گردیده است.

. بزرگان و دانشمندان و کاشفان بسیاری اهل جهانگردی و گردش در زمین بوده‌اند. از مسلمانان توریست (جهانگرد) معروف می‌توان به ابن بطوطه، غزالی، یاقوت حموی، ناصر خسرو قبادیانی و ... و از فقهای بزرگان شیعه اهل جهانگردی می‌توان به شیخ صدوق، علامه حلی رحمته الله، شهید اول رحمته الله و شهید ثانی رحمته الله، محقق ثانی رحمته الله (شیخ علی بن حسین کرکی)، شیخ بهایی رحمته الله و پدرش رحمته الله، شیخ حر عاملی رحمته الله، شیخ مرتضی انصاری رحمته الله، محمد حسین کاشف الغطاء رحمته الله، شیخ جعفر شوشتری رحمته الله و علامه امینی رحمته الله اشاره کرد.

جهانگردی هم آثار مثبت و هم آثار منفی بر محیط مقصد و فرهنگ و مردم آن دارد. این آثار در حد وسیع برشمرده شده و به اجمال توضیح داده شده اند و راههایی نیز برای کاهش آثار منفی آن ارائه گردیده است.

اکثر انبیاء علیهم السلام، سیر و گردش داشته و در راستای تبلیغ دین حق با سفر از سرزمینی به سرزمین دیگر و شهری به شهری آیین یکتاپرستی را به مردم مناطق مختلف معرفی نموده‌اند. از جمله می‌توان از نوح نبی، ابراهیم خلیل الرحمن، موسی، عیسی، ذوالقرنین، یوسف و الیاس و بالاخره پیغمبر اسلام صلی الله علیه و آله اشاره کرد. و مخصوصاً حضرت عیسی علیه السلام پیامبری دائم السفر و همه عمر در گردش بود که پیوسته از شهری به شهری و در راهها کوچ می‌کرد و دعوت مردم به ایمان به حضرت باریتعالی می‌نمود و در هیچ سرزمینی اقامت دائم و بقاء نداشت و وی به این سیرت معروف است. این سفرهای انبیاء با هدف تفریح نبوده؛ اگر چه تفریح از مزایای سفر است که به تبع حاصل آید. فرستادگان خدا برای هدف مقدسی قدم در راه سفر می‌نهادند و گرنه هرگز حاضر به تحمل سختی‌ها و مصائب این راهها و منزل به منزل شدن و ناملایمات نمی‌شدند. ضمناً ذکر داستان ابراهیم علیه السلام ابوالؤمنین در قرآن مبنی بر بحث عقلی و منطقی آن حضرت با مخالفان از طریق همراهی و همسویی ابتدایی با ایشان و پس از منفی شدن جبهه‌گیری و ذهنیت مخالفان به عنوان فردی بی‌طرف تبلیغ یکتاپرستی و دین حق برایشان، مؤید و اثبات کننده درستی این رفتار است که افراد با تجربه، فهیم و مطالعه‌گر می‌توانند به این روش اقدام نموده و با بی‌طرفی بطلان و اشتباه بعضی افکار جهانگردان را بر آنان معلوم سازند. البته این کار مهارت و تخصص لازم را می‌طلبد که تربیت نیروی انسانی برای چنین مهمی برعهده حوزه‌های علمی دینی و دانشگاه‌ها و نهادهای دینی متصدی فرهنگی است.

و آیه‌ای از قرآن هم از قول ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَام نقل شده: «انی مهاجر إلی ربی سیهین» که البته معمولاً از این آیه مفهوم مهاجرت (هجرت) برداشت می‌شود و از بحث جهانگردی خارج می‌شود. اما می‌گوییم اگر آنحضرت بیشتر از یک سال در جایی اقامت گزیده باشد مهاجر و اگر نه (دائماً در حال تغییر محل اقامت بوده) جهانگردی و سیر در زمین فرموده است.

جهانگردی در اسلام و به ویژه در کتاب الله (قرآن) جایگاه ویژه و سفارش شده‌ای دارد و در احادیث و سیره معصومین عَلَيْهِمُ السَّلَام و به عنوان مکمل، سیره و روش انبیاء الهی صَلَّی اللّهُ عَلَیْهِمُ وَآلِهِمُ وَسَلَّمَ مصادیق آن بسیار و توصیه‌ها درباره آداب و اخلاق و حقوق جهانگردی و سفر فراوان است؛ به خصوص معصومین عَلَيْهِمُ السَّلَام در احادیثی ترغیب و تشویق به مسافرت و ترک دیار می‌کنند.

جهانگردی مسلمان شیعه در سفر، باید علاوه بر اخلاق و دستورات دینی که در همه حال لازم‌الاتباعند آداب خاص سفر و اخلاق مربوط به آن را نیز رعایت نماید. تعدادی از سفارشات درباره سفر برای امنیت و سلامتی مسافر و تعدادی برای ارتقاء روحی و معنوی آنان و تعدادی برای حفظ سلامت محیط زیست و تضمین حیات و نشاط برای همه مخلوقات زمینی می‌باشند.

انواع جهانگردی و سفر به لحاظ حکم شرعی تحت عنوان استراتژی اسلام درباره جهانگردی و سفر بر شمرده شده است.

همچنین مقدمات و وصایای ویژه سفر به عنوان متدولوژی اسلام در این باره ذکر شده است.

ایجاد احکام خاص مسافر در شرع مقدس اسلام نشانگر اهتمام دین اسلام به این امر، اعتبار بخشی بدان و قائل شدن به تسهیلاتی در جهت تسیر و ترویج مسافرت و جهانگردی است.

بعضی از انواع سفر ثواب و مطلوبیت بیشتری دارند که از آن جمله سفر برای کسب علم، سفر حج و سفر برای زیارت شاهد اولیاء الله عَلَيْهِمُ السَّلَام است و هم سفر برای امر به معروف و نهی از منکر و تبلیغ دین و جهاد همین حکم را دارند.

دو قاعده کلی برای رفتار با جهانگردان (توریست‌ها): رویکرد مداراگر و رویکرد مهمان‌نواز است که در طریقه دین اسلام به آنها برمی‌خوریم و قواعد خاص رفتار با هر گروه فکری و عقیدتی به تناسب، بیان گردیده است. اگر چه گفته شد که جهانگردی امروز شمول و جامعیتی از انواع اهداف را داراست، اما برای آنکه به طور بی‌غرض و بی‌طرف به این قضیه نگاه کنیم، باید جنبه‌ها و مدل‌های منفی جهانگردی را نیز مد نظر داشته

باشیم؛ زیرا قصد نداریم حتماً تمام انواع جهانگردی (توریسم) و تمام توریست‌ها را تطهیر و تقدیس نماییم. دید واقع‌بینانه به این موضوع در کنار نگاه قبلی مثبت، ما را به عدم انکار اهداف نادرست برخی جهانگردان و می‌دارد که باعث تحریک و سوگیری منفی بعضی از افراد و ردّ مقوله جهانگردی و مخالفت با گسترش آن گردیده است. متأسفانه وجود برخی جنبه‌های غیراخلاقی در جهانگردی امروز و گذشته صحت دارد و هر چند طرفداران اخلاق با توسعه آن مخالف و خواهان جلوگیری از آن هستند اما اکثر دول صرفاً به خاطر کسب درآمد و قدرت اقتصادی از رهگذر توریسم، این پدیده شوم را رشد می‌دهند و از آن استقبال می‌نمایند. این همان چیزی است که دینداران و پیروان اخلاق سخت با آن مخالف‌اند. رویکرد ما به عنوان مسلمان، به این مقوله (جهانگردی) باید رویکرد فرهنگی باشد و ترویج و تبلیغ فرهنگ زیبای اسلام در اولویت تدبیر، برخورد و مشی ما در هر زمینه‌ای از جمله امر جهانگردی است.

۱/۱/۲ اهمیت و ضرورت

از آنجا که موضوع جهانگردی (توریسم) بموازات سایر موضوعات دارای ابعاد وسیع شده و به صورت یک رشته علمی مهم درآمده است به طوری که از جنبه‌های اعتقادی فرهنگی اجتماعی اقتصادی و حتی سیاسی، جزو اهم موضوعات مبتلابه جوامع بشری است، لذا لازم است مسلمانانی که می‌خواهند در این رابطه به تکلیف شرعی خود عمل نمایند از حدود و ثغور و جزئیات موضوع باخبر باشند تا از افراط و تفریط پرهیز نمایند. با عنایت به این ضرورت هدف تحقیق برآوردن این نیاز مهم در حد وسع پژوهشگر می‌باشد.

۱/۱/۳ سؤالات تحقیق

جهانگردی در فقه اسلامی با کدام اصطلاحات متون قدیم مطابقت دارد؟

جهانگردی (توریسم) در فقه اسلامی با چه شروطی مورد حمایت می‌باشد؟

عقاید توریست چه تاثیری در تکلیف حکومت اسلامی و مسلمین در برخورد با او دارد؟

۱/۱/۴ فرضیات تحقیق

اصطلاحات سیر و سفر و سیاحت با جهانگردی (توریسم) معانی نزدیک به هم دارد.

جهانگردی یا توریسم در فقه اسلامی به شرط آنکه زمینه های فسق و تجاهر به آن وجود نداشته و برای توریست و افراد مقیم مقصد جهانگرد باعث ارتقاء فرهنگ و عبرت و سوق به طرف هدایت و معنویت و موجب همبستگی و اتحاد هرچه بیشتر مردم و ملل جهان باشد، مورد حمایت است.

توریست‌ها (جهانگردان) باید از لحاظ عقیده طبقه بندی شده با هر کدام برخورد متناسب صورت گیرد و مثلاً توریست منتسب به فرقه محارب یا افراد مرتد نباید جواز ورود به کشور اسلامی را داشته باشد.

۱/۱/۵ چارچوب نظری تحقیق

با توجه به فراوانی ابعاد در موضوع جهانگردی، در این تحقیق به طور خاص به بعد دینی و فقهی آن، یعنی حقوق و احکام مترتب بر امر جهانگردی و انواع مسافر و مسافرت (توریست و توریسم) پرداخته خواهد شد و بررسی دیگر ابعاد مانند اقتصاد جهانگردی (توریسم) و یا بعد اجتماعی، سیاسی یا روانشناختی آن را به متخصصین این امور واگذار می‌نماییم. این کار به صورت تحقیق کتابخانه‌ای انجام یافته و در آن به تعدادی از فرعیات باب سفر و جهانگردی نیز اشاره شده است.

۱/۲ مفهوم جهانگردی یا توریسم

۱/۲/۱ جهانگردی چیست؟

ابتدا به معادل‌های این کلمه در قدیم می‌پردازیم.

۱/۲/۱/۱ واژه جهانگردی در لغت

واژه جهانگردی واژه‌ای است فارسی به مفهوم

«جهان گردنده و آن که در اقطار عالم بسیار سفر کند.»^۱

در مقایسه دو واژه «سفر» و «جهانگردی» باید گفت سفر اعم از جهانگردی است و شامل آن می‌شود.

۱/۲/۱/۲ سیاحت

کلمه سیاحت معادل کنونی جهانگردی در عربی و معادل قدیمی آن در متون فارسی و عربی است. سیاحت در عربی به معنای زیاد سفر کردن است و سیاح یا جهانگرد کسی است که زیاد سفر می‌کند. دو عنصر حرکت و انگیزه (نیت) در مفهوم واژه‌های جهانگردی و سیاحت لحاظ شده است. ریشه سیح به معنی آب جاری است و سیاحت به راه افتادن و روان شدن در زمین و به معنی اخص کلمه به گردش و جهانگردی اطلاق می‌شود.

«محقق توانا جناب آقای مصطفوی در تحقیق واژه «سیاحت» می‌نویسد: إنَّ الاصل الواحد فی هذه المادة: هو جریان یعمّ تروی و نظر...؛ اصل یگانه در معنای این واژه حرکت و جریانی است که همراه با تدبر و تفکر باشد. بنابراین، اگر به آب روان «سیح» گفته می‌شود به این اعتبار است که آب جاری نرم و آرام راه می‌گشاید و به پیش می‌رود. از همین مقوله است، حرکت انسان‌ها آن‌گاه که بر اساس اندیشه و توجه و وظیفه‌شناسی بین آنها و خداوند باشد.»^۲

علامه طباطبایی رحمته الله نیز می‌نویسد:

السیاحه: السیر فی الارض و الجری و لذلك یقال الماء الدائم الجریه فی الساحة: السائح؛ سیاحت گردش در زمین است؛ به همین جهت به آبی که دائم در جریان است «سائح» گویند و السیاحه: دَهَاب الرَّجُلِ فی الأَرْضِ للعبادة، و بذلك سُمِّيَ الْمَسِيحُ بنِ مَرِيْمٍ^۳

"سیاحت رفتن مرد بر زمین برای عبادت است و برای همین مسیح بن مریم به این اسم نامیده شد."

سفر نیز به طور اعم شامل جهانگردی می‌شود. معنای خود کلمه سفر به شرح ذیل است:

۱. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران، ۱۳۲۵، ج ۱۹، ص ۸۰۶-۸۰۷.

2. www.Inatizar.org .

۳. صاحب بن عباد واسماعیل بن عباد، المحيط فی اللغة، عالم الکتاب، بیروت . لبنان، ۱۴۱۴ هـ ق، ج ۳، ص ۱۶۸.

بیرون شدن از شهر خود و به محلی دیگر رفتن، قطع مسافت، راهی که بپیمایند از محلی به محل دور (ج: اسفار) توجه سوی حق تعالی^۱ بقیه سپیدی روز بعد از فرو شدن آفتاب و سپیدی صبح، صلح کردن میان دو قوم و میانجی‌گری کردن.^۲

شاید دلیل اینکه سفر به معنای سپیدی صبح آمده است این باشد که سپیدی به مفهوم روشنی و درخشانی است و در طی سفر است که بسیاری از ناشناخته‌های ذهن آدمی (تاریکی‌ها، مجهولات) درباره نواحی، سرزمین‌ها، طبیعت، مردم و ... شناخته می‌شود (روشنی‌ها، معلومات). وانگهی سفر نیکی‌ها و بدی‌های نهاد آدمی را روشن می‌سازد.^۳

واژه‌های «سفر» و «مسافرت» به سفرهای کوتاه‌مدت دور یا نزدیک مربوط می‌شود و بار معنایی بیشتری دارد.

به لحاظ فراوانی کاربرد در بین مردم، واژه سفر و مسافرت و مسافر رایج‌تر از واژه «جهانگرد» و «جهانگردی» است. نیز مدتی است که کلمه «گردشگری» در گفته‌ها و نوشته‌ها به کار می‌رود که در لغت‌نامه‌های رایج فارسی نیامده است و باز معنای اعم از جهانگردی و مسافرت‌های کوتاه و ... دارد. ظاهراً این کلمه بیشتر معنای توریسم را می‌رساند.

اصطلاحات سیر و سفر و گشت و گذار هم می‌توانند به جهانگردی مربوط باشند و کلیدواژه‌ای برای بررسی بیشتر در این مورد در منابع علمی و دینی می‌باشند.

کلمه دیگری که بسیار به جای کلمه جهانگردی به کار می‌رود «توریسم» است که از زبان فرانسه اخذ شده است. این کلمه نخستین بار در سال ۱۸۱۱ م. در ادبیات انگلیسی به کار رفت، در سال ۱۸۴۱ فرهنگ «لاروس» فرانسه این واژه را ثبت کرد و از قرن نوزدهم در جهان معمول شد. ریشه این کلمه «تور»^۴ است. تور در زبان فرانسه به معانی زیر است.

« حرکت دورانی (چرخش)، عمل پیمودن، طی کردن پیرامون، سیر کردن، گردش نمودن.»^۵

۱. معین، محمد، فرهنگ فارسی، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۷ش، ج ۲، ص ۱۸۸۸.

۲. صفی پور، عبدالکریم، منتهی الارب فی لغه العرب، تهران، ابن سینا (اسلامیه)، ۱۳۷۷ه.ق.

۳. محلاتی، صلاح الدین، درآمدی بر جهانگردی، تهران، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۰، ص ۲.

4. Tour.

۵. محلاتی، صلاح الدین، همان، ص ۲.

در گذشته جهانگرد و سیاح به شخصی می‌گفتند که شغلش سفر و سفرنامه‌نویسی (سیاحت و سیاحت‌نامه نویسی) ثمرهٔ کارش بود.^۱ امروزه جهان‌گردی جنبهٔ عام و همگانی یافته است و هرکس به هر منظور به سیر و سیاحت کوتاه هم بپردازد، جهانگرد محسوب می‌شود.

همان‌طور که می‌بینیم تور به معنای سیر و جهانگردی، معنای سیر فی الأرض مذکور در منابع فقهی ماست و دقیقاً منظور سیر در زمین را برای ما تداعی می‌کند. اگر چه با دقت بیشتر می‌توان این را ایراد نمود که «جهان‌گردی» معنای فضانوردی را در بر گرفته و نباید جهان را محدود و محصور به کره زمین (الأرض) دانست، در حالی که دعوت به سیر که در قرآن آمده مربوط به سیر در زمین و اعتبار از همتایان و زمینیان (یعنی انسان‌های مانند خودمان) است و به سیر در جاهای دیگر و اقطار دیگر عالم از این لحاظ برتری دارند، زیرا زمین محل آشنا و آزموده انسان‌هاست که می‌توانند از جریان‌های مشابه در ذهن خود عبرت و قواعد آن را فرا بگیرند چنان‌که می‌توان قواعد فیزیک و شیمی و ... زمین را با تعمق و بررسی در آن شناخت. بنابراین برای تأمین منظور «سیر فی الأرض» موجود در قرآن واژه «زمین‌گردی» مناسب‌تر از واژه «جهان‌گردی» خواهد بود و احتمالاً طرح واژه «جهان‌گردی» بدین دلیل برای گردش در زمین تعیین شده که در زمان‌های نه چندان دور، گردش در جهان، به چیزی فراتر از گردش در زمین صدق نمی‌کرد و گردش به جاهای دیگر جهان غیر از زمین برای مردم آن زمان قابل تصور نبود.

۱/۲/۲ تاریخچهٔ مسافرت و گردشگری

بدیهی است که برای درک و فهم بهتر ابعاد یک پدیده و یا یک مسأله، مطالعه و و بررسی تاریخ آن بسیار مفید و کارساز خواهد بود. گردشگری به عنوان یک پدیده اجتماعی از این حکم مبرا نیست. از این رو، در این بخش مروری به وضعیت گردشگری و مسافرت در عهد باستان و قرون بعد از آن تا امروز خواهیم داشت و تأثیر تحولات و انقلاب‌های اجتماعی را بر این پدیده به طور اجمالی بررسی می‌کنیم.

«مردم متعلق به تمدن‌های ما قبل تاریخ با انگیزه گردآوری غذا و خوراک از جایی به جای دیگر کوچ کرده و یا به خاطر نجات از خطرات و بلایای طبیعی و دستیابی به آب و هوای مساعدتر از جایی به جای دیگر نقل مکان می‌نمودند. بتدریج با افزایش مهارت و کسب

۱. مانند مارکوپولو.